
પ્રવચન નં. ૭૪, શ્લોક-૧૦૫ થી ૧૦૮, ગાથા-૭૫-૭૬, બુધવાર, અષાઢ વદ ૭,
તા.૧૪-૦૭-૧૯૭૧

---

૭૫ ગાથા ઉપર એક કળશ બાકી છે. ઉપાધ્યાય કેવા હોય એની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ.
હવે એનો કળશ છે.

रत्नत्रयमयान् शुद्धान् भव्यांभोजदिवाकरान्।

उपदेष्टदनुपाध्यायान् नित्यं वंदे पुनः पुनः॥१०५॥

‘રત્નત્રયમય,....’ જૈનના ઉપાધ્યાય એને કહીએ, જેને સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર, ત્રણ રત્નોમય જેની અભેદ પરિણતિ થઈ છે. શુદ્ધ આત્મા પૂર્ણ આનંદસ્વરૂપ, તેનો આશ્રય લઈ અને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમય એની અભેદ પરિણતિ થઈ છે. એને ઉપાધ્યાય કહીએ. સાધુને એ હોય, ફેર આટલો આનો. ‘ભવ્યકમળના સૂર્ય અને (જિનકથિત પદાર્થોના) ઉપદેશક-’ આટલું અહીંયા લેશે. શુદ્ધ શુદ્ધ છે. રત્નત્રયમય વીતરાગી પરિણતિ જેને શુદ્ધ થઈ છે. ‘ભવ્યકમળના સૂર્ય...’ લાયક પ્રાણી, એના સૂર્ય. જેની અંતર યોગ્યતા ચૈતન્યના પ્રકાશની પ્રગટવાની યોગ્યતા (છે) એને ઉપાધ્યાય સૂર્ય સમાન છે. વીતરાગે કહેલા પદાર્થોના

ઉપદેશક. એમ. એને ઉપદેશક કહ્યા છે ને? સર્વજ્ઞ પરમાત્મા પરમેશ્વરે જે પદાર્થો કહ્યા તેને ઉપદેશવામાં સમર્થ છે.

‘એવા ઉપાધ્યાયોને હું નિત્ય...’ મુનિ કહે છે. ‘નિત્ય ફરીફરીને વંદું છું.’ એવી દશાવાન પરિણતિ વીતરાગ દશા જેને થઈ છે અને જૈન પદાર્થના ઉપદેશક છે, એને હું ફરી ફરીને વંદન કરું છું. વ્યવહાર અધિકાર છે ને? પાંચે પરમેષ્ટી સ્વદ્રવ્યની અપેક્ષાએ તો વ્યવહાર, પર છે. પાંચને માનવા, વંદન આદિ બધો વ્યવહાર શુભરાગ છે. એટલે વ્યવહારચારિત્રમાં એને નાખ્યા.

ગાથા-૭૫

વાવારવિપ્પમુક્કા ચઝવ્વિહારાહણાસયારત્તા ।
ગિગ્ગંથા ગિમ્મોહા સાહૂ દે ઇરિસા હોંતિ ॥૭૫॥

વ્યાપારવિપ્રમુક્તાઃ ચતુર્વિધારાધનાસદારવક્તાઃ ।

નિર્ગન્થા નિર્મોહાઃ સાધવઃ ઈદ્દશા ભવન્તિ ॥૭૫॥

નિરન્તરાખંડિતપરમતપશ્ચરણનિરતસર્વસાધુસ્વરૂપાચ્ચાનમેતત્ ।

યે મહાન્તઃ પરમસંયમિનઃ ત્રિકાલનિરાવરણનિરંજનપરમપંચમભાવભાવનાપરિણતાઃ અત
એવ સમસ્તબાહ્યવ્યાપારવિપ્રમુક્તાઃ । જ્ઞાનદર્શનચારિત્રપરમતપશ્ચરણાભિધાનચતુર્વિધારાધનાસદાનુરક્તાઃ ।
બાહ્યાભ્યન્તરસમસ્તપરિગ્રહાગ્રહવિનિર્મુક્ત્વાન્નિર્ગન્થાઃ । સદા નિરજ્જનનિજકારણસમયસારસ્વરૂપ-
સમ્યક્શ્રદ્ધાનપરિજ્ઞાનાચરણપ્રતિપક્ષમિથ્યાદર્શનજ્ઞાનચારિત્રાભાવાન્નિર્મોહાઃ ચ ।
ઇત્યંભૂતપરમનિર્વાણસીમંતિનીચારુસીમંતસીમાશોભાયસૃણધુસૃણરજઃપુંજપિજરિતવર્ણાલંકારાવલોકન-
કૌતૂહલબુદ્ધયોઽપિ તે સર્વેઽપિ સાધવઃ ઇતિ ।

નિર્ગ્ઠ છે. નિર્મોહ છે, વ્યાપારથી પ્રવિમુક્ત છે,
ચૌવિધ આરાધન વિષે નિત્યાનુરક્ત શ્રી સાધુ છે. ૭૫.

અન્વયાર્થ :- [વ્યાપારવિપ્રમુક્તાઃ] વ્યાપારથી વિમુક્ત (-સમસ્ત વ્યાપાર રહિત),
[ચતુર્વિધારાધનાસદારવક્તાઃ] ચતુર્વિધ આરાધનામાં સદા રક્ત, [નિર્ગન્થાઃ] નિર્ગ્ઠ અને
[નિર્મોહાઃ] નિર્મોહ;- [ઈદ્દશાઃ] આવા [સાધવઃ] સાધુઓ [ભવન્તિ] હોય છે.

ટીકા :- આ, નિરંતર અખંડિત પરમ તપશ્ચરણમાં નિરત (-લીન) એવા સર્વ સાધુઓના
સ્વરૂપનું કથન છે.

[સાધુઓ કેવા હોય છે?] (૧) પરમસંયમી મહાપુરુષો હોવાથી ત્રિકાલનિરાવરણ નિરંજન પરમ પંચમભાવની ભાવનામાં પરિણમેલા હોવાને લીધે જ સમસ્ત બાહ્યવ્યાપારથી વિમુક્ત; (૨) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને પરમ તપ નામની ચતુર્વિધ આરાધનામાં સદા અનુરક્ત; (૩) બાહ્ય-અભ્યંતર સમસ્ત પરિગ્રહના ગ્રહણ રહિત હોવાને લીધે નિર્ગ્રથ; તથા (૪) સદા નિરંજન નિજ કારણસમયસારના સ્વરૂપમાં સમ્યક્ શ્રદ્ધાન, સમ્યક્ પરિજ્ઞાન અને સમ્યક્ આચરણથી પ્રતિપક્ષ એવા મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્રનો અભાવ હોવાને લીધે નિર્મોહ;—આવા, પરમનિર્વાણસુંદરીની સુંદર સેંથીની શોભારૂપ કોમળ કેસરના રજ-પુંજના સુવર્ણરંગી અલંકારને (કેસર-રજની કનકરંગી શોભાને) અવલોકવામાં કૌતૂહલબુદ્ધિવાળા તે બધાય સાધુઓ હોય છે (અર્થાત્ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા, મુક્તિસુંદરીની અનુપમતા અવલોકવામાં આતુર બુદ્ધિવાળા બધાય સાધુઓ હોય છે).

ગાથા-૭૫ ઉપર પ્રવચન

હવે ૭૫મી ગાથા. સાધુ. જૈનના સાધુ.

મુમુક્ષુ :- બીજી જાતિમાં સાધુ હોય.

ઉત્તર :- જૈનમાં પણ ઘણાં લોકો સાધુ કહે છે ને? એ લોકો કહે છે ને, જામો લોએ સવ્વ સાહૂણં. જગતના બધા સાધુ એમાં આવે. લોએ સવ્વ સાહૂણં. જૈનના એ જ સાધુ (છે), બાકી કોઈ સાધુ નથી. અન્યમાં છે જ નહિ.

મુમુક્ષુ :- અર્થ ઘણો સંકુચિત છે.

ઉત્તર :- સંકુચિત અર્થ છે. વીતરાગ પરમેશ્વરે જે આત્મા વીતરાગસ્વરૂપ કહ્યો, એવા વીતરાગસ્વરૂપમાં જેની અંતર્મુખ દષ્ટિ અને અનુભવની સ્થિરતા છે, એને સાધુ કહીએ. એ અન્યમાં હોતા નથી. જૈન પરમેશ્વર સિવાય બીજામાં એ હોતા નથી. જામો લોએ સવ્વ સાહૂણં. આવા બધા સાધુ હોય એ એમાં આવે. જે-તે ભેખ ધાર્યા હોય ને. જૈનમાં પણ અજ્ઞાની, મિથ્યાદષ્ટિ, પુણ્યથી ધર્મ માનનારા, વ્યવહાર ક્રિયાના માનનારા, એ પણ સાધુપણામાં ન આવે.

મુમુક્ષુ :- પુણ્યને ધર્મ ન માને પુણ્યને ઉપાદેય માને.

ઉત્તર :- એ તો એનું એ થયું ને? આહાહા..! ભગવાનઆત્મા આનંદ વીતરાગની મૂર્તિ એ જ ઉપાદેય છે. એ સિવાય વિકલ્પ જે રાગ એ તો હેય છે. આવું ન માનતા હોય, એ તો મિથ્યાદષ્ટિ છે. એને જૈન સાધુમાં ગણવામાં આવતા નથી. એથી કહે છે, જુઓ! પહેલો શબ્દ છે. ૭૫મી ગાથા.

વાવારવિપ્પમુક્કા ચરવ્વિહારાહણાસયારત્તા ।

ગિગંથા ગિમ્મોહા સાહૂ દે ઇરિસા હોંતિ ।।૭૫ ।।

આવા સાધુ વીતરાગમાર્ગમાં હોય છે.

નિર્ગ્રંથ છે. નિર્મોહ છે, વ્યાપારથી પ્રવિમુક્ત છે,
ચૌવિધ આરાધન વિષે નિત્યાનુરક્ત શ્રી સાધુ છે. ૭૫.

ટીકા :- ‘આ, નિરંતર અખંડિત પરમ તપશ્ચરણમાં નિરત...’ જુઓ! ‘નિરંતર અખંડિત પરમ તપશ્ચરણમાં...’ અતીન્દ્રિય આનંદમાં ઉગ્રપણે પુરુષાર્થથી જે એકાગ્ર થઈ ગયા છે, એ નિરંતર અખંડિત. પરમ ઇચ્છા વિના અમૃત સ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, એમાં જે નિરત-લીન છે. જુઓ! પંચમહાવ્રતમાં લીન છે, અઠ્યાવીશ મૂળગુણમાં લીન છે એ નથી લીધું. કારણ કે પંચમહાવ્રતાદિ તો વિકલ્પ છે, એ તો આસ્રવ છે. એમાં લીન હોતા નથી. આવી બહુ આકરી વાત છે. ‘નિરંતર અખંડિત પરમ તપશ્ચરણમાં નિરત...’ ઠીક. તપશ્ચરણ એટલે મુનિપણું, મુનિપણું એટલે ચારિત્ર. પરમ ચારિત્ર. આ તો વસ્તુની સ્થિતિ છે. આ કોઈ સંપ્રદાય નથી. આત્મા જ વીતરાગમૂર્તિ... આહાહા...! એની જેને નિરંતર અખંડ સ્વરૂપમાં પરમ સ્થિરતા, પરમ લીનતા (થઈ છે) ‘એવા સર્વ સાધુઓના સ્વરૂપનું કથન છે.’ આવા સર્વ સાધુઓના...

‘[સાધુઓ કેવા હોય છે ૧] (૧) પરમસંયમી મહાપુરુષો હોવાથી...’ પરમસંયમી મહાપુરુષ હોવાથી ‘ત્રિકાળનિરાવરણ નિરંજન પરમ પંચમભાવની ભાવનામાં પરિણમેલા હોવાને લીધે...’ આહાહા...! વ્યાપારથી પ્રવિમુક્તની વ્યાખ્યા કરે છે. આહાહા...! જેને વિકલ્પનો વેપાર પણ છૂટી ગયો છે. આહાહા...! ‘પરમસંયમી મહાપુરુષો હોવાથી...’ આવા હોવાને કારણે. એમ. ‘ત્રિકાળનિરાવરણ નિરંજન પરમ પંચમભાવ...’ પોતાનો ત્રિકાળી પરમ પંચમભાવ... આહાહા...! ધ્રુવ ધ્રુવભાવ. ભગવાનઆત્માનું ત્રિકાળી નિત્ય સ્વરૂપ, એવા ‘પંચમભાવની ભાવના...’ ભાવના શબ્દે એકાગ્રતા. એમાં ‘પરિણમેલા હોવાને લીધે...’ એકલી પંચમ ભાવની વિકલ્પની ભાવના, એમ નહિ. જુઓ! આમાં ભાવનામાં પરિણમેલા લીધા છે. ધ્રુવ શુદ્ધ ચૈતન્યદ્રવ્ય, ત્રિકાળી આનંદનું ધામ, પરમ પંચમભાવ, વસ્તુની હયાતીનો ત્રિકાળ ભાવ, એની ભાવનામાં પરિણમેલા છે. પંચમભાવ એ ત્રિકાળી ભાવ છે અને એની ભાવના એ વર્તમાન પર્યાય છે. આહાહા...! આવા સાધુ હોય છે. જૈન પરમેશ્વર તીર્થંકરદેવ ત્રિલોકનાથના શાસનમાં આવા સાધુ હોય. એને સાધુ કહેવામાં આવે છે.

આને ‘લીધે જ સમસ્ત બાહ્યવ્યાપારથી વિમુક્ત;...’ વ્યાપાર પ્રવિમુક્ત કેમ? વિકલ્પનો વેપાર પ્રવિમુક્ત છૂટી ગયો છે. આહાહા...! નિર્વિકલ્પ અખંડ ત્રિકાળી પંચમસ્વભાવ, એની ભાવનામાં પરિણમેલા, એ અવસ્થારૂપે થઈ ગયેલા હોવાને લીધે. આહાહા...! આ કારણે એને બાહ્યનો વ્યાપાર છૂટી ગયો છે. ‘બાહ્યવ્યાપારથી વિમુક્ત;...’ ખરેખર તો એ પંચમહાવ્રતના વિકલ્પથી પણ વિમુક્ત છે. આહાહા...! વીતરાગનું સ્વરૂપ ઝીણું બહુ. અલૌકિક પરમાત્મા પોતે જ ધ્રુવ નિત્યને ભાવનામાં પરિણમાવીને એવો નિત્ય ભગવાન એની ભાવના-એકાગ્રતા,

એમાં વર્તમાન દશામાં પરિણમિત થઈને બાહ્ય વેપારથી છૂટી ગયા છે. આહાહા...! આવી પરિણતિ ઊભી થઈ એટલે બાહ્ય વિકલ્પનો વેપાર અટકી ગયો છે. જુઓ! આ સાધુ.

પરમાનંદની પ્રાપ્તિ જેને પૂર્ણ કરવી છે એને તો આવી આરાધનામાં ત્રિકાળી આનંદમાં લીન થાય એને પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય. એટલે મુક્તિ થાય. એમ. સમસ્ત બાહ્ય વ્યાપાર. એમ. ‘વિષ્ણુમુક્તકા’ છે ને? એમાં એ કહ્યું. સમસ્ત શબ્દ લઈ લીધો. સમસ્ત બાહ્ય વ્યાપાર. આહાહા...! કારણ કે મુનિને તો ઉપદેશ પણ નથી. ઉપદેશ તો આચાર્ય, ઉપાધ્યાયને હોય છે. આહાહા...! મુનિ તો પોતાના સ્વરૂપને સાધે છે. ‘બાહ્યવ્યાપારથી વિમુક્ત;...’ છે. એને એકલું વીતરાગભાવનું પરિણમન છે એમ કહે છે. આત્મા પોતે ત્રિકાળી વીતરાગસ્વભાવ, એની ભાવના વીતરાગી પરિણતિ. બસ, એ એનું સ્વરૂપ છે. હવે આરાધનામાં લીન છે એ બતાવે છે.

‘(૨) જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને પરમ તપ નામની ચતુર્વિધ આરાધનામાં સદા અનુરક્ત;...’ છે. ભગવાનઆત્મા તરફની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને શાંતિ અને ઇચ્છા નિરોધ, અમૃતસ્વરૂપ ભગવાન, એમાં આરાધવામાં લીન છે. આહાહા...! દુનિયા ધર્મ પામે કે ન પામે, એવો વિકલ્પ અહીં છે જ નહિ, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? આત્માનું જ્ઞાન, આત્માનું દર્શન, આત્મચારિત્ર અને આત્મામાં વિશેષ ઉગ્ર પુરુષાર્થથી લીન એવી ‘ચતુર્વિધ આરાધનામાં સદા અનુરક્ત;...’ એમ. ‘ચતુર્વિહારાહણાસયારતા’ છે ને પાઠ? ત્યારે હવે ખાય, પીવે કે દિ?’ સદા અનુરક્ત. એ ખાતા નથી અને પીતા પણ નથી. આહાહા...! એ ક્રિયા થાય અને વિકલ્પ આવે એના જાણનાર રહે છે. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? આ જામો લોએ સવ્વ સાહુણું. એની વ્યાખ્યા છે આ.

જેને ચાર પ્રકારની આરાધના, સેવન (છે). દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર અને તપનું સેવન, એમાં લીન છે. આહાહા...! સાધે ઇતિ સાધુ. પૂર્ણ સ્વરૂપને અંતરમાં સાધન કરે એ સાધુ. એવું પૂર્ણ સ્વરૂપ તો સર્વજ્ઞ વીતરાગ માર્ગમાં હોય. અને એવા પૂર્ણ શક્તિને ધરનાર આત્મા પણ એવા વીતરાગમાર્ગમાં જ હોય. એવા પૂર્ણ સ્વરૂપના આરાધનમાં તત્પર છે કે જેથી એની પૂર્ણ સ્વરૂપની પર્યાયમાં પ્રાપ્તિ થાય. નિર્ગ્રંથ છે. સાધુ નિર્ગ્રંથ છે.

‘બાહ્ય-અભ્યંતર સમસ્ત પરિગ્રહના ગ્રહણ રહિત હોવાને લીધે...’ બાહ્યમાં વસ્ત્રનો તાણો પણ ન હોય. મુનિને વસ્ત્રનો એક કટકો પણ ન હોય. તીલતુષ કહ્યું છે ને? તલના ફોતરા જેટલો પણ પરિગ્રહ હોય તો પણ એ મુનિ નથી. આહાહા...! અને એ મુનિ પોતાને માને તો કહે છે કે નિગોદમાં જાય. આહાહા...! વસ્તુની સ્થિતિ એવી છે. મુનિદશામાં વસ્ત્ર-પાત્ર લેવાનો વિકલ્પ એને હોય નહિ. મુનિ કોને કહે? આહાહા...! ધન્ય દશા...! ધન્ય અવતાર...! જેણે કેવળજ્ઞાનને હથેળીમાં લેવાની તૈયારી કરી. એવા મુનિ બાહ્યમાં વસ્ત્ર નહિ, અભ્યંતરમાં રાગનો કણ નહિ. આહાહા...!

‘સમસ્ત પરિગ્રહના ગ્રહણ રહિત હોવાને લીધે...’ આ કારણે નિર્ગ્રંથ છે એમ કહે છે. નિર્ગ્રંથ કેમ છે? બાહ્ય-અભ્યંતરનો ગ્રંથ રાગ છૂટી ગયો છે. અભ્યંતર રાગ, પરિગ્રહ અને બાહ્યમાં વસ્ત્રનો કટકો બધું છૂટી ગયું છે. એથી એને નિર્ગ્રંથ કહેવામાં આવે છે. હવે એને નિર્મોહ કહે છે. મુનિ નિર્મોહ હોય છે.

‘(૪) સદા નિરંજન નિજ કારણસમયસાર...’ લ્યો. સદા નિરંજન નિજ કારણપ્રભુ, નિરંજન ત્રિકાળ શુદ્ધ છે આત્મા. એવો નિજ કારણસમયસાર. ત્રિકાળ પરમાત્મસ્વરૂપ ધ્રુવ, એના ‘સ્વરૂપનાં સમ્યક્ શ્રદ્ધાન,...’ એવો કારણસમયસાર ભગવાન નિત્ય, એના સ્વરૂપનું શ્રદ્ધાન, સમ્યક્શ્રદ્ધાન પરિણમનરૂપ એમ કહે છે. સમ્યક્ પરિજ્ઞાન. આહાહા...! ‘નિરંજન નિજ કારણસમયસારના સ્વરૂપનાં...’ પરિજ્ઞાન. એથી એને નિર્મોહ કહેવામાં આવે છે, એમ કહે છે. કહો, ‘સદા નિરંજન નિજ કારણસમયસારના સ્વરૂપનું...’ એવું જે ત્રિકાળી ભગવાનઆત્માનું વીતરાગી સ્વરૂપ આત્માનું ધ્રુવ, એનું ‘સમ્યક્ શ્રદ્ધાન, સમ્યક્ પરિજ્ઞાન અને સમ્યક્ આચરણથી પ્રતિપક્ષ એવા મિથ્યાદર્શન,...’ આમાં એમ લીધું. નહિતર કેટલાક કહે છે ને ઓલા વ્યવહાર પ્રતિપક્ષ. વ્યવહાર પ્રતિપક્ષ નહિ આ પ્રતિપક્ષ. શું કરે? એ તો બેની વાત છે. ઓલો કહે, નિશ્ચય, વ્યવહારના પ્રતિપક્ષ રહિત છે. વ્યવહારના પરિહાર અર્થે ‘સાર’ પદ યોજેલ છે. ત્યાં તો વ્યવહારના વિકલ્પનો અભાવ બતાવીને એકલું બતાવવું છે. અહીં તો બીજી વાત છે. નિર્મોહ છે ને? નિર્મોહ દશા પ્રગટ કરી છે, એને આવા ભાવનો જેને અભાવ છે. પણ એ કહે છે એમાંથી. આમાં જુઓ આમાં. શું કીધું? ‘શાંતિભાઈ’! શું કીધું?

અહીંયા ‘સદા નિરંજન નિજ કારણસમયસારના સ્વરૂપનાં...’ સમ્યક્ શ્રદ્ધાન. સમ્યક્ જ્ઞાન ‘અને સમ્યક્ આચરણથી પ્રતિપક્ષ એવાં મિથ્યાદર્શન...’ લીધું છે. એનાથી પ્રતિપક્ષ મિથ્યાજ્ઞાન ‘એવાં મિથ્યાદર્શન, મિથ્યા જ્ઞાન અને મિથ્યા ચારિત્રનો અભાવ હોવાને લીધે નિર્મોહ;—’ છે. લ્યો. અને પહેલા આવ્યું હતું એ વ્યવહારના પરિહાર અર્થે સાર પદ યોજેલ છે.

મુમુક્ષુ :- એ પ્રતિપક્ષ ક્યાં હમણાં પામે એ તો ૪૯માં લીધું.

ઉત્તર :- એ તો બધું આવે છે. એ તો બધું આવે જ છે ને? વ્યવહારનું ફળ અને વ્યવહાર બેથી પ્રતિપક્ષ નિશ્ચય. માણસને અંદર એવો આગ્રહ થઈ જાય છે ને? અને ઓલું નિશ્ચયનું ભાન ન મળે, પછી વ્યવહાર છે એ સર્વસ્વ મનાઈ ગયો કે આ બધું અમારું મુનિપણું જ આ છે અને સાધુપણું આ છે. મોક્ષનો માર્ગ આ છે. ભાઈ! માર્ગ એમ નહિ મળે. આ તો ઉપશમરસ, શાંતરસ. ભગવાન શાંતરસ છે, અકષાયરસ છે. એ અકષાયરસનું પરિણમન, એ મોક્ષનો માર્ગ છે. મિથ્યા વ્યવહાર કષાય છે એ કાંઈ મોક્ષનો માર્ગ નથી.

ત્યાં તો ‘નિયમસાર’ શબ્દ હતો ને? ‘નિયમસાર’ શબ્દ હતો. સાર શબ્દને ... મૂક્યો. સાર કેમ કહ્યો છે? કે વ્યવહારના પરિહાર અર્થે. વિપરીતના પરિહાર અર્થે. ત્યાં વ્યવહાર હોય તો તેને ... વિપરિતના પરિહાર અર્થે. એવું વિપરીતના પરિહાર અર્થે. વિપરીત એટલે

મિથ્યાદર્શન-જ્ઞાન એમ કહે છે. અહીં તો નિયમ જેમ આત્મા, સમયસાર, દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ રહિત એ સમયસાર. એમાં ભાવકર્મ આવ્યા. પુણ્ય-પાપ બેય વિકલ્પ આવ્યા. એનાથી રહિત જે 'સમયસાર'. એમ 'નિયમસાર' સ્વભાવિક આત્માનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જે સ્વ આશ્રયે નિર્મળ પ્રગટ થયું, એનાથી વિરુદ્ધ વ્યવહારનો વિકલ્પ, એનાથી રહિત માટે સાર. જેમ 'સમયસાર'માં સાર કેમ? ભાવકર્મ રહિત માટે સાર. એમ. દ્રવ્યકર્મ રહિત તો છે જ. અહીં સાર કેમ? વ્યવહારના વિકલ્પ રહિત માટે સાર. એ અહીંયા અર્થ નથી. અહીં તો નિર્મોહ કહેવું છે. આહાહા...! શાસ્ત્રોના અર્થ કરવામાં પોતાના સ્વાર્થે પોતાનો પક્ષ પોષવા (એવા અર્થ કરે). આહાહા...! અરે...રે...! શું કરે છે? જીવને નુકસાન (થાય છે) એની એને ખબર નથી.

‘સદા નિરંજન નિજ કારણસમયસાર સ્વરૂપનાં સમ્યક્ શ્રદ્ધાન, સમ્યક્ પરિજ્ઞાન અને સમ્યક્ આચરણથી પ્રતિપક્ષ એવા મિથ્યાદર્શન, મિથ્યા જ્ઞાન અને મિથ્યા ચારિત્રનો અભાવ હોવાને લીધે નિર્મોહ;...’ મુનિ છે. ‘આવા, પરમનિર્વાણસુંદરીની સુંદર સેંથીની શોભારૂપ કોમળ કેસરના રજ-પુંજના સુવર્ણરંગી અલંકારને...’ ત્યાં વિશેષ. ‘(કેસર-રજની કનકરંગી શોભાને) અવલોકવામાં...’ આનંદની દશાને અવલોકવામાં, અનુપમતા અવલોકવામાં આતુર બુદ્ધિવાળા. એમ. પૂર્ણ આનંદની દશાને પ્રાપ્ત કરવામાં આતુર બુદ્ધિવાળા. એને પુણ્ય થશે અને સ્વર્ગમાં જશું. લોકો માનશે કે પૂજશે એ વાત છે નહિ. આહાહા...! પૂર્ણ આનંદની પ્રાપ્તિરૂપી મુક્તિ, એને ‘અવલોકવામાં કૌતૂહલબુદ્ધિવાળા તે બધાય સાધુઓ હોય છે....’ લ્યો. આવા બધા સાધુઓ હોય છે.

‘(અર્થાત્ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા, મુક્તિસુંદરીની અનુપમતા અવલોકવામાં આતુર બુદ્ધિવાળા બધાય સાધુઓ હોય છે.)’ જૈનના આવા સાધુ હોય છે. બીજે એવા સાધુ હોતા નથી. જ્ઞાનો લોએ સવ્વ સાહુષમાં બધા ભળી જાય એમ નથી. અન્યમતના પણ સાધુ નાખશો ત્યારે એમ કહે,.... કોઈ એક જણ એમ કહેતા હતા. સંખ્યા પૂરી થાય. કરોડ સાધુ કીધા છે. અઠી દ્વિપમાં એટલા બધા ક્યાંથી લાવશો? એમ કહે. એ તો અન્યમતના નાખશો ત્યારે થશે. નાખ્યા. અન્યમત તો મિથ્યાદષ્ટિ છે, એને શું નાખે? અહીં તો ચોથા-પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા પણ આમાં ન આવે. ચોથા અને પાંચમા ગુણસ્થાનવાળા આ પદમાં ન આવે. આહાહા...!

એવા સાધુ સ્વરૂપનું આરાધન, આનંદની સેવા, અતીન્દ્રિય આનંદની સેવા કરે છે. એની આરાધનામાં તત્પર, લીન છે. એને અહીં સાધુ કહેવામાં આવે છે. જેટલા સાધુના ભાવ છે એમાં એકદેશ શ્રાવકને પણ લાગુ પડે છે. ‘પુરુષાર્થસિદ્ધિ’માં કહ્યું છે ને? જેટલા સાધુના ભાવ કહ્યા, એનો એક દેશ, એક ભાગ બધો શ્રાવકને લાગુ પડે. સમજાણું કાંઈ? હવે એને નિશ્ચય રત્નત્રય આવ્યું કે નહિ? એમ મારું કહેવું છે. એકદેશ આવ્યું ને ભલે.

બધો જેટલો ભાગ છે એમાં કાંઈ શ્રદ્ધા-જ્ઞાનનો એક દેશ નહિ. આચરણનો એકદેશ. આચરણના એકદેશ એ સર્વદેશના ભાગ છે. દર્શનના કાંઈ ભાગ નથી. મુનિને તો સર્વદેશી સમકિત છે અને શ્રાવકને એકદેશી એક અંશે છે. એમ છે? આહાહા..!

શ્લોક-૧૦૬

(આર્યા)

ભવિનાં ભવસુખવિમુખં ત્યક્તં સર્વાભિષંગસંબંધાત્ ।

મંક્ષુ વિમંક્ષ્વ નિજાત્મનિ વંદ્યં નસ્તન્મનઃ સાધોઃ ॥૧૦૬॥

[હવે ૭૫મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

[શ્લોકાર્થ :-] ભવવાળા જીવોના ભવસુખથી જે વિમુખ છે અને સર્વ સંગના સંબંધથી જે મુક્ત છે, એવું તે સાધુનું મન અમને વંદ્ય છે. હે સાધુ ! તે મનને શીઘ્ર નિજાત્મામાં મગ્ન કરો. ૧૦૬.

શ્લોક-૧૦૬ ઉપર પ્રવચન

[હવે ૭૫મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

ભવિનાં ભવસુખવિમુખં ત્યક્તં સર્વાભિષંગસંબંધાત્ ।

મંક્ષુ વિમંક્ષ્વ નિજાત્મનિ વંદ્યં નસ્તન્મનઃ સાધોઃ ॥૧૦૬॥

આહાહા..! 'ભવવાળા જીવોના ભવસુખથી જે વિમુખ છે...' જુઓ! ભવવાળા જીવોના ભવસુખ એમ. ભવમાં રહેલા અજ્ઞાનીઓ, એને જે ભવસુખની કલ્પના છે. ઇન્દ્રિયોમાં સુખ છે, આબરૂમાં સુખ છે, એવા ભવમાં રહેલા જીવોના... આહાહા..! 'ભવવાળા (ભવ્ય) જીવોના ભવસુખથી જે વિમુખ છે...' પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયમાં, રાગમાં, પુણ્યમાં પણ ક્યાંય સુખ છે નહિ. 'ભવવાળા જીવોના ભવસુખથી જે વિમુખ છે અને સર્વ સંગના સંબંધથી જે મુક્ત છે,...' સાધુ છે ને? સર્વસંગ છૂટી ગયો છે. અસંગ ભગવાનઆત્માના સંગમાં પડ્યા, પરના સંગ જેને છૂટી ગયા છે. આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્રનો-જિનવાણીનો સંગ તો હોય ને?

ઉત્તર :- એ નથી. અંતરમાં નથી. વાંચનનો વિકલ્પ છે એનાથી છૂટેલા છે. વ્યવહારથી વિમુક્ત છે. ચોથે ગુણસ્થાને વ્યવહારથી મુક્ત છે તો મુનિની શું વાત કરવી? આહાહા..! સમ્યગ્દર્શનમાં જ વિકલ્પથી મુક્ત દશા છે. અસ્થિરતાની અપેક્ષાએ વિકલ્પ હો, પણ દષ્ટિમાં

એનાથી મુક્ત છે. દષ્ટિનો વિષય નથી અને દષ્ટિના પરિણમનમાં એકપણે રાગ આવતો નથી. મુનિને એ શાસ્ત્રના ભણતરનો વિકલ્પ (આવે) પણ એનાથી છૂટેલા પડ્યા છે એમ કહે છે. આહાહા...! સમ્યગ્દર્શનમાં પણ શાસ્ત્રના ભણતરનો જે વિકલ્પ (આવે) એનાથી છૂટ્યા છે એ. આહાહા...! માર્ગ આવો છે. વસ્તુ જ એવી છે. વીતરાગરસે પરિણમેલો ભગવાન, એના રાગના રસથી તો છૂટો પડી ગયો છે. આહાહા...! આ વાત પકડાવી એવી કઠણ જગતને. એટલે અંતરની પક્કડ વિના બહારમાં પકડીને હાલી નીકળ્યા. માર્ગ એવો છે, ભાઈ! આ તો તારા સ્વભાવના લાભની વાત છે. વસ્તુનું સ્વરૂપ જ એવું છે.

‘સર્વ સંગના સંબંધથી જે મુક્ત છે,...’ કહો. જિનવાણી અને દેવ-ગુરુ પણ પર સંગ. એ સંગ પણ જેને અંતરમાં છૂટી ગયો છે. ચોથે કીધું ને? પરસંગ રાગથી તો મુક્ત છે. દેવ-ગુરુની શ્રદ્ધાનો વિકલ્પ, એનાથી મુક્ત છે. આહાહા...! બાપુ! મોક્ષના માર્ગ તો કોઈ અલૌકિક છે. એ અંતર અવલોકન વિના બહારથી પ્રાપ્ત થાય એવું નથી. એવા ‘સર્વ સંગના સંબંધથી જે મુક્ત છે,...’ ‘સર્વાભિષંગસંબંધાત્ ત્યક્ત્’ એમ છે ને? કંઈપણ સંગ જ નથી. આહાહા...! ચોથે ગુણસ્થાને વિકલ્પનો સંગ નથી. મુક્ત છે. પણ અસ્થિરતાની અપેક્ષાએ ત્યાં રાગ છે. એ અસ્થિરતાના રાગથી પણ છૂટી ગયા છે, એમ કહે છે. આહાહા...! એકલી વીતરાગધારા, એ સાધુપણું. આહાહા...! વચ્ચે પંચમહાવ્રતાદિ વિકલ્પ (આવે) કર્મધારા છે.

મુમુક્ષુ :- ...

ઉત્તર :- સ્વરૂપમાં છે જ નહિ. આહાહા...! કહો,

‘એવું તે સાધુનું મન અમને વંદે છે.’ મુનિ પોતે કહે છે. આવું તે સાધુનું ચૈતન્ય પરિણમન. મન એટલે એ. ‘ભવવાળા જીવોના ભવસુખથી જે વિમુખ...’ એટલે આત્માના આનંદના સુખની સન્મુખ. એમ. ‘સર્વસંગના સંબંધથી જે વિમુક્ત છે,...’ અસંગ એવો ભગવાન એના સંગમાં લીન. એવું જે એનું પરિણમન, અમને વંદે છે. કહો, મુનિ મુનિને માટે કહે છે. આહાહા...!

‘હે સાધુ! તે મનને શીઘ્ર નિજાત્મામાં મગ્ન કરો.’ આહાહા...! એ શુદ્ધપરિણતિને અંદરમાં વાળો. તે પરિણતિને ‘શીઘ્ર નિજાત્મામાં મગ્ન કરો.’ ઉગ્રપણે અંદર સ્થિર થાવ એમ કહે છે. જ્યાં ભગવાન પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ બિરાજે છે એ પોતે પ્રભુ, એમાં લીન થાવ. એ સાધુનું કર્તવ્ય અને કાર્ય છે. આહાહા...! આ વાતની તો ગંધ, સાંભળવા પણ મળે નહિ. અને આ કરો.. આ કરો.. આ કરો... થઈ રહ્યું. ૧૦૬ કળશ થયો.

ગાથા-૭૬

एरिसयभावणाए व्यवहारणयस्स होदि चारित्तं ।
णिच्छयणयस्स चरणं एत्तो उड्ढं पवक्खामि ॥७६॥

ईदृग्भावनायां व्यवहारनयस्य भवति चारित्रम् ।

निश्चयनयस्य चरणं एतदूर्ध्वं प्रवक्ष्यामि ॥७६॥

व्यवहारचारित्राधिकारव्याख्याનોપસંહારનિશ્ચયચારિત્રસૂચનોપન્યાસોऽयम् ।

इत्थंभूतायां प्रागुक्तपंचमहाव्रतपंचसमितिनिश्चयव्यवहारत्रिगुप्तिपंचपरमेष्ठिध्यानसंयुक्तायाम्
अधिप्रशस्तशुभभावनायां व्यवहारनयाभिप्रायेण परमचारित्रं भवति, वक्ष्यमाणपंचमाधिकारे
परमपंचमभावनिरतपंचमगतिहेतुभूतशुद्धनिश्चयनयात्मपरमचारित्रं द्रष्टव्यं भवतीति ।

तथा चोक्तं मार्गप्रकाशे -

(वंशस्थ)

“कुसूलगर्भस्थितबीजसोदरं
भवेद्विना येन सुदृष्टिबोधनम् ।
तदेव देवासुरमानवस्तुतं
नमामि जैनं चरणं पुनः पुनः ॥”

આ ભાવનામાં જાણવું ચારિત્ર નય વ્યવહારથી;
આના પછી ભાખીશ હું ચારિત્ર નિશ્ચયનય થકી. ૭૬.

अन्वयार्थ :- [ईदृग्भावनायाम्] आवी (पूर्वोक्त) भावनामां [व्यवहारनयस्य]
व्यवहारनयना अभिप्राये [चारित्रम्] चारित्र [भवति] छे; [निश्चयनयस्य] निश्चयनयना
अभिप्राये [चरणम्] चारित्र [एतदूर्ध्वम्] आना पछी [प्रवक्ष्यामि] कडीश.

ટીકા :- આ, વ્યવહારચારિત્ર-અધિકારનું જે વ્યાખ્યાન તેના ઉપસંહારનું અને
નિશ્ચયચારિત્રની સૂચનાનું કથન છે.

આવી જે પૂર્વોક્ત પંચમહાવ્રત પંચસમિતિ, નિશ્ચય-વ્યવહાર ત્રિગુપ્તિ અને પંચપરમેષ્ઠીના
ધ્યાનથી સંયુક્ત, અતિપ્રશસ્ત શુભ ભાવના તેમાં વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે પરમ ચારિત્ર
છે; હવે કહેવામાં આવનારા પાંચમા અધિકારને વિષે, પરમ પંચમભાવમાં લીન, પંચમગતિના

હેતુભૂત, શુદ્ધનિશ્ચયનયાત્મક પરમ ચારિત્ર દ્રષ્ટવ્ય (–દેખવાયોગ્ય) છે.

એવી રીતે માર્ગપ્રકાશમાં (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :—

“[શ્લોકાર્થ :-] જેના વિના (–જે ચારિત્ર વિના) સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન કોઠારની અંદર પડી રહેલાં બીજ (–અનાજ) જેવાં છે, તે જ દેવ-અસુર-માનવથી સ્તવવામાં આવેલા જેન ચરણને (–એવું જે સુર-અસુર-મનુષ્યોથી સ્તવવામાં આવેલું જિનોક્ત ચારિત્ર તેને) હું ફરીફરીને નમું છું.”

ગાથા-૭૬ ઉપર પ્રવચન

હવે વ્યવહાર ચારિત્રની છેલ્લી ગાથા છે આ.

एरिसयभावणाए ववहारणयस्स होदि चारित्तं ।

णिच्छयणयस्स चरणं एत्तो उड्डं पवक्खामि ।। ७६ ।।

આ ભાવનામાં જાણવું ચારિત્ર નય વ્યવહારથી;

આના પછી ભાખીશ હું ચારિત્ર નિશ્ચયનય થકી. ૭૬.

ટીકા :- ‘આ, વ્યવહારચારિત્ર-અધિકારનું જે વ્યાખ્યાન તેના ઉપસંહારનું...’ એ પૂરું કરવામાં આવે છે એમ કહે છે. ‘અને નિશ્ચયચારિત્રની સૂચનાનું કથન છે.’ હવેથી નિશ્ચયચારિત્રની વ્યાખ્યા આવશે.

‘આવી જે પૂર્વોક્ત પંચમહાવ્રત,....’ એ બધો શુભભાવ. ‘પંચસમિતિ, નિશ્ચય-વ્યવહાર ત્રિગુપ્તિ...’માં પણ જે વ્યવહાર ભાગ એ. એમ લેવું. ‘અને પંચપરમેષ્ઠીના ધ્યાનથી સંયુક્ત, અતિપ્રશસ્ત શુભ ભાવના...’ નહિતર ઓલા નિશ્ચયગુપ્તિમાં તો શુદ્ધતા આવે છે. પણ નિશ્ચય અને વ્યવહારમાં જે આ શુભભાવ લેવો. વ્યવહાર છે ને? ‘પંચમહાવ્રત, પંચસમિતિ, નિશ્ચય-વ્યવહાર ત્રિગુપ્તિ...’માં શુભભાવના અને ‘પંચપરમેષ્ઠીના ધ્યાનથી સંયુક્ત,....’ પંચપરમેષ્ઠીનું ધ્યાન પણ શુભભાવ છે. એમાં શુદ્ધતા નથી. આહાહા..!

मुमुक्षु :- प्रशस्त ने अप्रशस्त.

उत्तर :- शुभभाव છે, शुભ.

‘શુભભાવનાં તેમાં વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે પરમ ચારિત્ર છે;...’ વ્યવહારનયથી એને ચારિત્ર કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચયથી પરમચારિત્ર આ તો એને વ્યવહારથી પરમચારિત્રને આરોપ દેવામાં આવે છે. પરમ શબ્દ વાપર્યો છે ને? શુભભાવ. પણ સમકિત, દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર સહિત છે તેને. અજ્ઞાનીની અહીં વાત નથી. ‘અતિપ્રશસ્ત શુભ ભાવના તેમાં વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે પરમ ચારિત્ર છે;...’ નિશ્ચય સ્વરૂપનો અંતર અનુભવ, આનંદની

શ્રદ્ધા, આનંદનું જ્ઞાન અને આનંદની રમણતા, એમાં ઓછપ છે. પૂર્ણ વીતરાગતા નથી તેથી વચમાં આવો શુભભાવ એને હોય છે. અહીં અજ્ઞાનીની વાત નથી. જેને નિશ્ચય સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે, એને આવો શુભભાવ હોય છે. એ શુભભાવને વ્યવહારચારિત્ર કહેવાય છે.

‘હવે કહેવામાં આવનારા પાંચમા અધિકારને વિષે,...’ ચાર અધિકાર થયા. ‘પરમ પંચમભાવમાં લીન,...’ લ્યો, આ નિશ્ચયચારિત્ર. ‘પરમ પંચમભાવમાં લીન,...’ ત્રિકાળી પરમાત્મસ્વરૂપ પોતાનું, એમાં જેની લીનતા જામી છે. ‘પંચમગતિના હેતુભૂત,...’ જુઓ! વ્યવહારમાં પંચમગતિના હેતુભૂત એમ શબ્દ નહોતો. એને એમ પાંચમા એમ કહ્યું, કે વ્યવહારનયના અભિપ્રાય પરમચારિત્ર છે બસ એટલું. આ તો પંચમગતિના હેતુભૂત, મોક્ષનું કારણ. અંદર ધ્રુવ સ્વભાવ, એમાં લીનતા એ નિર્વિકારી નિર્વિકલ્પ દશા. વીતરાગી પરિણતિ. પંચમભાવ એ ધ્રુવ. લીન એ વર્તમાન વીતરાગ પરિણતિ, એ પંચમગતિનું કારણ છે. મોક્ષનું કારણ છે. શુદ્ધ નિશ્ચયનયસ્વરૂપ પરમચારિત્ર ‘દ્રષ્ટવ્ય (–દેખવાયોગ્ય) છે.’ લ્યો.

‘શુદ્ધનિશ્ચયનય..’સ્વરૂપ. શુદ્ધ નિશ્ચયનયસ્વરૂપ એમ પાછું. પરમ ચારિત્ર, શુદ્ધ નિશ્ચયનયનો વિષય કે શુદ્ધ નિશ્ચય એમ નહિ. એ શુદ્ધનિશ્ચયનયસ્વરૂપ જ પરમ ચારિત્ર. પરિણતિને શુદ્ધનિશ્ચયસ્વરૂપ કીધું. ‘શુદ્ધનિશ્ચયનયાત્મક પરમચારિત્ર દ્રષ્ટવ્ય (–દેખવાયોગ્ય) છે.’ અનુભવવા યોગ્ય છે, સ્થિરતા કરવા યોગ્ય છે. એ અધિકાર પાંચમાં કહેશું એમ કહે છે.

‘એવી રીતે માર્ગપ્રકાશમાં (શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે:–’

કુસૂલગર્ભસ્થિતવીજસોદરં

ભવેદ્વિના યેન સુદૃષ્ટિબોધનમ્।

તદેવ દેવાસુરમાનવસ્તુતં

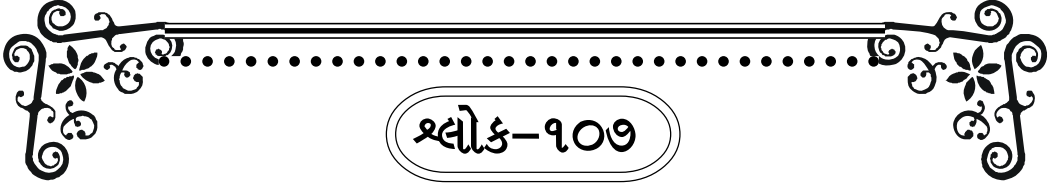
નમામિ જૈનં ચરણં પુનઃ પુનઃ।।

આમાં ચારિત્રની પ્રધાનતા બતાવે છે. આહાહા..! સ્વરૂપની રમણતા ચારિત્ર, ‘જેના વિના (–જે ચારિત્ર વિના) સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન કોઠારની અંદર પડી રહેલા બીજ (–અનાજ) જેવાં છે,...’ બીજ ઊગે નહિ, ફાટે નહિ. ચારિત્ર પણ એમ છે. ત્યાં બીજ જેવા છે. સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ‘કોઠારની અંદર પડી રહેલાં બીજ (–અનાજ) જેવાં છે,...’ એમાં ચારિત્રનું પરિણમન થાય, ત્યારે મુક્તિ થાય એમ કહે છે. એકલા સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાનથી મુક્તિ થાય નહિ એમ સિદ્ધ કરે છે.

‘કોઠારની અંદર પડી રહેલાં બીજ (–અનાજ) જેવાં છે,...’ અનાજ જેવાં છે ને પણ? ફળ નથી. સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનમાં ચારિત્રની પરિણતિ જોઈએ, એ ન હોય ત્યાં સુધી સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અનાજ જેવા, બીજ જેવા છે. તેવું ચારિત્ર, કે જે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ચારિત્ર વિનાનું એ ચારિત્ર. ‘દેવ-અસુર-માનવથી સ્તવવામાં આવેલા...’ સ્વર્ગના દેવો, અસુરદેવો અને માનવ (તેમના દ્વારા) ‘સ્તવવામાં આવેલા...’ સ્તવન કરવામાં આવેલા. પશુ અને નારકી તો કાંઈ

છે નહિ. દેવ વૈમાનિક, અસુર નીચે અને માનવ. એનાથી સ્તવવામાં આવેલું 'જૈન ચરણ...' અહો...! જૈનનું ચારિત્ર.

'(-એવું જે સુર-અસુર-મનુષ્યોથી સ્તવવામાં આવેલું જિનોક્ત ચારિત્ર...' પરમેશ્વરે કહેલું, અંતર આનંદની રમણતારૂપ ચારિત્ર, 'તેને) હું ફરી ફરીને નમું છું.' આહાહા...! પોતે પણ મુનિ છે, અને એવા ચારિત્રને વારંવાર એમાં મારું સ્તવન છે, નમન છે. આહાહા...! પરિણમન છે અને વિશેષ નમું છું. આહાહા...! અરે...! આ કરવાની વસ્તુ, એને એવું કરવાનું રહી જાય અને ન કરવાનું કરે, અને થઈ રહ્યું. ગુમાવે. આહાહા...! હજી તો આવી વસ્તુ છે એવી શ્રદ્ધા કરવામાં એને પરસેવા ઉતરે છે. નહિ.. નહિ.. અત્યારે તો વ્યવહાર જ હોય. શુદ્ધ હોય નહિ. લ્યો. ઠીક. શુદ્ધ ન હોય તો એને વ્યવહાર પણ કહેવામાં આવતો નથી. શુદ્ધ આચરણ, શુદ્ધ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર ન હોય તો એને વ્યવહાર પણ કહેવામાં આવતો નથી. નિશ્ચય હોય તો વ્યવહાર કહેવામાં આવે છે. આહાહા...! શું થાય? પોતે પોતાને છેતરે અને માને કે અમે કાંઈક લાભમાં છીએ. આહાહા...! શું થાય? એમ અનાદિથી જગત લૂંટાણું છે. આવું જૈનનું ચારિત્ર... અહો...! એવા 'જૈન ચરણને...' ભગવાને કહેલા ચારિત્રને 'હું ફરીફરીને નમું છું.' લ્યો.

શ્લોક-૧૦૭

(આર્યા)

શીલમપવર્ગયોષિદનંગસુખસ્યાપિ મૂલમાચાર્યાઃ ।

પ્રાહુર્વ્યવહારાત્મકવૃત્તમપિ તસ્ય પરંપરા હેતુઃ ॥૧૦૭॥

इति सुकविजनपयोजमित्रपंचेन्द्रियप्रसरवर्जितगात्रमात्रपरिग्रह श्रीपद्मप्रभमलधारिदेवविरचितायां
नियमसारव्याख्यायां तात्पर्यवृत्तौ व्यवहारचारित्राधिकारः चतुर्थः श्रुतस्कन्धः ॥

વળી (આ વ્યવહારચારિત્ર અધિકારની છેલ્લી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ શ્લોક કહે છે) :-

[શ્લોકાર્થ :-] આચાર્યોએ શીલને (-નિશ્ચયચારિત્રને) મુક્તિસુંદરીના અનંગ (-અશરીરી) સુખનું મૂળ કહ્યું છે; વ્યવહારાત્મક ચારિત્ર પણ તેનું પરંપરા કારણ છે. ૧૦૭.

આ રીતે, સુકવિજનરૂપી કમળોને માટે જેઓ સૂર્ય સમાન છે અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના ફેલાવ રહિત દેહમાત્ર જેમને પરિગ્રહ હતો એવા શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ વડે રચાયેલી

નિયમસારની તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં (અર્થાત્ શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત શ્રી નિયમસાર પરમાગમની નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવવિરચિત તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં) વ્યવહારચારિત્ર અધિકાર નામનો ચોથો શ્રુતસ્કંધ સમાપ્ત થયો.

શ્લોક-૧૦૭ ઉપર પ્રવચન

‘વળી (આ વ્યવહારચારિત્ર અધિકારની છેલ્લી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ શ્લોક કહે છે) :—’

ઓલું માર્ગ પ્રકાશનું હતું. માર્ગપ્રકાશ એ પોતે પણ ચારિત્ર નમે છે એમ કહે છે.

શીલમપવર્ગયોષિદનંગસુખસ્યાપિ મૂલમાચાર્યાઃ ।

પ્રાહુર્વ્યવહારાત્મકવૃત્તમપિ તસ્ય પરંપરા હેતુઃ ॥૧૦૭॥

શ્લોકાર્થ :- ‘આચાર્યોએ શીલને (નિશ્ચયચારિત્રને)...’ આત્માના આનંદની રમણતારૂપ ચારિત્રને, ‘મુક્તિસુંદરીના અનંગ (-અશરીરી) સુખનું મૂળ કહ્યું છે;...’ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ એવી મુક્તિ, એ અનંગ એટલે અંગ વિનાનું, આત્માનું ‘(-અશરીરી) સુખનું મૂળ કહ્યું છે;...’ લ્યો, આ ચારિત્રનું ફળ આ છે, એમ કહે છે. સ્વરૂપનું સમ્યગ્દર્શન, સ્વરૂપનું જ્ઞાન, અનુભવ, આનંદ એ ઉપરાંત અંતરમાં લીનતા, એવું જે ચારિત્ર મોક્ષરૂપી ‘(-અશરીરી) સુખનું મૂળ કહ્યું છે; વ્યવહારાત્મક ચારિત્ર પણ તેનું પરંપરા કારણ છે.’ લ્યો. પણ કોને? નિશ્ચય છે એને. પરંપરા એટલે વ્યવહાર. એને છોડીને થશે ત્યારે થાશે. એવું છે ભારે, ભાઈ! પક્ષનો વ્યામોહ. પોતાના પક્ષની પુષ્ટિ આપે એવા અર્થ કરે. અને કહે પાછા અમે બરાબર ભગવાન પ્રમાણે કરીએ છીએ.

‘વ્યવહારાત્મક ચારિત્ર પણ તેનું પરંપરા કારણ છે.’ લ્યો. કોનું? મુક્તિસુંદરી અનંગ-અશરીરી સુખનું. પણ એ પરંપરા, સાક્ષાત્ નહિ. સાક્ષાત્ કારણ તો આ. એ છૂટીને પછી સ્થિરતા થશે ત્યારે એને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિરૂપી મુક્તિ પ્રાપ્ત થશે. ‘આ રીતે, સુકવિજનરૂપી કમળોને માટે જેઓ સૂર્ય સમાન છે અને પાંચ ઈન્દ્રિયોના ફેલાવરહિત દેહમાત્ર જેમને પરિગ્રહ હતો...’ આ ટીકાકાર. ‘એવા શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ વડે રચાયેલી નિયમસારની તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં (અર્થાત્ શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત શ્રી નિયમસાર પરમાગમની નિર્ગ્રંથ મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવવિરચિત તાત્પર્યવૃત્તિ નામની ટીકામાં) વ્યવહારચારિત્ર અધિકાર નામનો ચોથો શ્રુતસ્કંધ સમાપ્ત થયો.’ બધાને એક એકને શ્રુતસ્કંધ કહ્યો. શ્રુતસ્કંધ. ચતુર્થ શ્રુતસ્કંધ. આખા શ્રુતનો આ ચોથો શ્રુતસ્કંધ.

- ૫ -

પરમાર્થ-પ્રતિક્રમણ અધિકાર

શ્લોક-૧૦૮

(વંશસ્થ)

નમોઽસ્તુ તે સંયમબોધમૂર્તયે
 સ્મરેભકુંભસ્થલભેદનાય વૈ ।
 વિનયપંકેજવિકાશમાનવે
 વિરાજતે માધવસેનસૂરયે ॥૧૦૮॥

અથ સકલવ્યાવહારિકચારિત્રતત્ફલપ્રાપ્તિપ્રતિપક્ષશુદ્ધનિશ્ચયનયાત્મકપરમચારિત્ર-
 પ્રતિપાદનપરાયણપરમાર્થપ્રતિક્રમણાધિકારઃ કથ્યતે । તત્રાદૌ તાવત્ પંચરત્નસ્વરૂપમુચ્યતે ।
 તદ્વથા --

અથ પંચરત્નાવતારઃ ।

[અધિકારના પ્રારંભમાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ શ્રી માધવસેન
 આચાર્યદેવને શ્લોક દ્વારા નમસ્કાર કરે છે :]

[શ્લોકાર્થ :-] સંયમ અને જ્ઞાનની મૂર્તિ, કામરૂપી હાથીના કુંભસ્થળને ભેદનાર અને
 શિષ્યરૂપી કમળને વિકસાવવામાં સૂર્ય સમાન—એવા હે વિરાજમાન (શોભાયમાન) માધવસેનસૂરિ!
 તમને નમસ્કાર હો. ૧૦૮.

હવે, સકળ વ્યાવહારિક ચારિત્રથી અને તેના ફળની પ્રાપ્તિથી પ્રતિપક્ષ એવું જે
 શુદ્ધનિશ્ચયનયાત્મક પરમ ચારિત્ર તેનું પ્રતિપાદન કરનારો પરમાર્થ-પ્રતિક્રમણ અધિકાર કહેવામાં
 આવે છે. ત્યાં શરૂઆતમાં પંચરત્નનું સ્વરૂપ કહેવામાં આવે છે. તે આ પ્રમાણે :

શ્લોક-૧૦૮ ઉપર પ્રવચન

હવે પરમાર્થ પ્રતિક્રમણ અધિકાર લ્યો. એ નિશ્ચય આવ્યું હવે. પહેલો વ્યવહાર સમજાવી,
 પછી નિશ્ચયની વાત લીધી. તેથી વ્યવહાર પહેલો અને નિશ્ચય પછી એમ નથી એમાં કાંઈ.
 એ તો સમજાવવાની રીત એવી છે. તેથી વ્યવહાર પહેલો આવે અને નિશ્ચય પછી આવે

એમ નથી. નિશ્ચયની સાથે આવો વ્યવહાર પહેલો સમજાવ્યો છે.

‘અધિકારના પ્રારંભમાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્રી પદ્મપ્રભમલધારિદેવ શ્રી માધવસેન આચાર્યદેવને શ્લોક દ્વારા નમસ્કાર કરે છે :’ પોતાનો. ‘ચંદ્રકીર્તિમુનિ’ હતા. એના કોઈક બહુ ઊંચા મુનિ હશે. એને વંદન કર્યું હતું ને? ત્યાં મુનિ શબ્દ હતો. ‘ચંદ્રકીર્તિમુનિ’નું નિરૂપણ. આ એના કોઈ આચાર્ય હશે. એ વખતે તો બધા સોનાની ખાંપણું જેવા બધા પાકેલા. મુનિ, આચાર્ય... આહાહા...! નવસો વર્ષ પહેલાની વાત છે ને? વીતરાગી બિંબ બધા. એ ચંદ્રકીર્તિમુનિનું ... એમ કહ્યું ને? અહીં આચાર્યને વંદન કરે છે.

નમોઽસ્તુ તે સંયમબોધમૂર્તયે

આ પરની ખબર પડે છે કે નહિ? કે કેવળજ્ઞાનીને ખબર પડે? ભાવલિંગી છે કે દ્રવ્યલિંગી એ કેવળજ્ઞાનીને ખબર પડે. લ્યો. આ ભાવલિંગી છે એમ અહીં મુનિને ખબર પડી છે. પોતાના આચાર્યની. પંચમઆરાના. બન્ને પંચમઆરાના છે ને? આહાહા...! છદ્મસ્થને એટલી બધી ખબર પડી ગઈ? કે મારા ગુરુ આવા છે, મુનિ આવા છે. એવી ખબર પડી ગઈ?

મુમુક્ષુ :- છદ્મસ્થને જ્ઞાન ન હોય એમ ને?

ઉત્તર :- કેવળજ્ઞાની જાણે. છદ્મસ્થ ન જાણે.

મુમુક્ષુ :- તો શું જાણે?

ઉત્તર :- એ જાણે.

નમોઽસ્તુ તે સંયમબોધમૂર્તયે

સ્મરેમકુંભસ્થલભેદનાય વૈ ।

આહાહા...! જુઓ! આ બધી મુનિને ઓળખાણ થઈ છે કે નહિ? ‘પદ્મપ્રભમલધારીદેવ’ને.

વિનયપંકેજવિકાશભાનવે

વિરાજતે માધવસેનસૂરયે ॥૧૦૮॥

આહાહા...! વીતરાગી સંતો પણ એ વખતે બિરાજતા હતા. આહાહા...! ‘સંયમ અને જ્ઞાનની મૂર્તિ,...’ હતી કહે છે. લ્યો. શી રીતે આ જણાણું. પણ આ તો અરૂપી મતિ-શ્રુતજ્ઞાનમાં જણાઈ ગયું? કેવળી જાણે કે મતિ-શ્રુતજ્ઞાની જાણે ખરા કે નહિ? આહાહા...! ‘સંયમ અને જ્ઞાનની મૂર્તિ,...’ હતી. અમારા આચાર્ય, એ સ્વરૂપની રમણતા અને આત્માનું જ્ઞાન, એની તો મૂર્તિ હતા. એનું સ્વરૂપ જ એ હતું, કહે છે.

‘કામરૂપી હાથીના કુંભસ્થળને ભેદનાર...’ કહે છે કે એ કેવા હતા? વિષય વાસનારૂપી હાથી, એના કુંભસ્થળને ભેદનાર. ઓહોહો...! આવા નિર્વિકારી બ્રહ્માનંદ પરિણમન જેને હતું એમ કહે છે. આ તો હજી નવસો વર્ષ પહેલાની વાત છે. એ તો કેવળી પણ નહોતા. એ વખતે તો ચાર જ્ઞાન પણ ક્યાં હતા? અવધિજ્ઞાની ક્યાં હતા? મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનમાં પણ આવી નિર્મળતાથી છદ્મસ્થનું છદ્મસ્થ જાણી લે છે એમ કહે છે. આહાહા...! ‘કામરૂપી

હાથીના કુંભસ્થળ...’ શું કહેવાય? માથે કુંભ હોય ને હાથીનું? એને કુંભસ્થળ કહે. આ માથું નહીં? ઉપર હોય ઉપર.

મુમુક્ષુ :- કાંધ.

ઉત્તર :- કાંધ શું કહેવાય કાંધ. ભાષા બીજી છે. મોટી કાંધ હોય ને ત્યાં મારે. ત્યાં આગળ બધા આંતરડાનો લોચો ત્યાં હોય છે ને? મોટી કાંધ હોય ને? ત્યાં ઓલો સિંહ થાય મારે ત્યાં. બધા આંતરડા ખેંચાઈ જાય. કાંધ, કાંધ.

‘કામરૂપી હાથીના કુંભસ્થળને...’ એના કાંધને ભેદનાર. ‘શિષ્યરૂપી કમળને વિકસાવવામાં સૂર્ય સમાન—’ લ્યો. શિષ્યરૂપી કમળને વિકસાવવામાં નિમિત્ત. નિમિત્ત સંબંધીની વ્યાખ્યા છે ને? ‘એવા હે વિરાજમાન (શોભાયમાન) માધવસેનસૂરિ!’ ‘માધવસેન’ એમના ગુરુ, આચાર્ય! ‘તમને નમસ્કાર હો.’ અહીંથી શરૂ કરીને હવે નિશ્ચય અધિકાર શરૂ કરવો છે ને? આવા જે નિશ્ચય સંયમ અને જ્ઞાનની મૂર્તિ, કામદેવને તો તોડીને અતીન્દ્રિય આનંદને પ્રગટ કર્યો છે એમ કહે. ‘હે વિરાજમાન (શોભાયમાન) માધવસેનસૂરિ! તમને નમસ્કાર હો.’ વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)